

Kiss Lajos András

A LUSTÁLKODÁS VÉDELMÉBEN 3.

PAUL LAFARGUE ÉS ROBERT LOUIS STEVENSON JÖVŐVÍZIÓI

2023-11-03 | ESSZÉ

1881-ben szokatlan hangvételű pamflet jelent meg az *L'Égalité* című párizsi újságban. A szerző a francia szocialista mozgalom akkor már jól ismert vezéralakja, Paul Lafargue volt. A pamflet címe: *A lustaságra való jog.* ^[1] Lafargue 1842-ben született Kubában, majd Franciaországba költözött, és orvosnak tanult a párizsi egyetemen. Fiatal korától szenvedélyesen érdekelte a politika. Sokat olvasott; a klasszikus német filozófia legfontosabb képviselői mellett elsősorban Auguste Comte, Saint-Simon és Proudhon munkáit tanulmányozta. 1865-ben Londonba utazott az I. Internacionálé

Kongresszusára, ahol megismerkedett Marxszal, és rögtön a hívéül szegődött. A fiatal francia szocialista egyre gyakoribb vendég lett Marx londoni otthonában. Marx eleinte nem volt nagy véleménnyel róla, Laura lányának címzett levelében ezt írta: „Ez a szenteskedő Lafargue nagyon untat engem a Proudhon iránti rajongásával, és nem hagy békén, amíg be nem töröm azt a kreol fejét.” Az is lehet, hogy Marx eleinte távol akarta tartani Laurától a rámenős fiatalembert. Mindenesetre terve kudarcot vallott, mert 1868-ban a fiatalok összeházasodtak. Idővel Marx megenyhült, és Engelshez írott levelében már „szép, intelligens, energikus és sportos fiatalembernek” nevezte vejét.

radikális nézőpontváltás

A szóban forgó pamflet meghökkentő és eredeti vezérgondolata erősen megosztotta az újság olvasóit. Ugyanis Lafargue *A lustaságra való jogban* „(...) szarkasztikus

bírálatát adta a munkához való jog munkásmozgalmi követelésének.” [2] Elsősorban azt találta furcsának, hogy a proletárok azért harcolnak, hogy minél többet dolgozhassanak. Miért nem a semmittevés jogáért küzdenek? Lafargue tehát radikális nézőpontváltást hirdetett meg, és felszólította a munkásokat, hogy hagyjanak fel a „emberi jogokért való küzdelem” semmitmondó toposzának refrénszerű ismételtetésével, amely a burzsoá ideológia egyik kitüntetett értékeként jelent meg a történelemben. Ezzel szemben javasolja, hogy „(...) a proletariátus türtőztesse magát és elégedjék meg azzal, hogy nem dolgozik többet napi három óránál, s a nappal és az éjjel többi részében semmittevéssel és lakmározással foglalkozik.” [3]

Vajon érvényesek voltak-e akkoriban, illetve érvényesek-e még napjainkban is ezek a meglehetősen eredeti és felettebb meghökkentő „társadalmpolitikai” célok? Az igazat megvallva, nem tudok egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni.

Mindenesetre sokat segíthet, ha elgondolkodunk a német szociológus, Stephan Lessenich által javasolt megközelítésen, aki *A lustaságra való jog* újabb német kiadásához írt előszóban így méltatta Lafargue munkáját: „Olyan korban élünk, amelyben mindig újabb és újabb erőfeszítéseket követelnek tőlünk, hogy évről évre növeljük a termelékenységet és a profitot. Mindez persze felveti a kérdést: mekkora növekedést képes elviselni a társadalom és a bennünket körülvevő világ. Vajon nincs abszolút határa ennek a teherterhelésnek a természeti környezet és az emberi teljesítőképesség tekintetében? Úgy gondolom, a lustálkodáshoz való jog gondolata, amely végső soron a folytonos növekedés ördögi körének megszakítása, ma különösen aktuális. Vagyis itt időtlenül érvényes követelésről van szó.” [4] Lessenich láthatóan osztja Lafargue aggodalmát, hogy a modern kapitalizmus „démoni szelleme” a végletekig hajszolja az embert önmaga és a természet pusztításában. A *lustaságra való jog* bevezető gondolata kertelés nélkül fogalmazza meg ennek a

kollektív hisztériának a lényegét: „Furcsa örület tartja fogva azoknak a nemzeteknek a munkásosztályát, ahol a tökéletes civilizáció uralkodik. Ez az örület olyan egyéni és társadalmi bajokat von maga után, amelyek már két évszázada gyötrik a szomorú emberiséget. Ez az örület a munka szeretete, a munka dühödt szenvedélye, amely egészen odáig megy, hogy kimeríti az egyénnek és ivadékainak életerőit.” [5] A normális emberi élet eredendő valósága nyomokban talán még felismerhető a glóbusz ipari civilizációtól nem vagy csak alig érintett sarkaiban. Lafargue, aki 1871-ben mint „száműzött” egy évet Spanyolországban is eltöltött, így foglalja össze ottani tapasztalatait: „Ha civilizált Európánkban újra fel akarjuk lelteni az ember veleszületett szépségének nyomait, olyan népek körében kell keresnünk, ahol a gazdasági előítéletek még nem irtották ki a munka gyűlöletét. Spanyolország, amely – sajna! – degradálódik, még mindig büszkélkedhet azzal, hogy kevesebb gyára van, mint nekünk börtönünk és kaszárnyánk (...).” [6] A spanyolokban, mondja Lafargue, még megmaradt valami az ember „primitív állatiasságából”, aminek – paradox módon – antropológiai bizonyítéka is van, ugyanis az andalúzok teste még ma is olyan egyenes és hajlékony, mint az „acélpenge.”

életvezetési tanácsok

Az úgynevezett „normális emberi élet” korszaka immáron történelemmé lett, amit – némi nosztalgiával – maga a szerző is elismer, mégis azt reméli, hogy nem lehetetlen leszállni a „termelj mindig többet és többet” mókuskerekéről, és újra megpróbálni emberhez méltó, kiegyensúlyozott és harmonikus életet élni. Persze mindig könnyebb az adott állapotokat bírálni, mint a többség számára is elfogadható – ráadásul meg is valósítható! – életvezetési tanácsokkal előállni. Ezt Lafargue is tudja: „Mindaddig könnyű volt a feladat; mindössze le kellett írnom azokat a valóságos bajokat, amelyeket, sajnos, valamennyien ismerünk. De meggyőzni a proletariátust arról, hogy a belé oltott erkölcs beteges, hogy a féktelen munka, melynek a század kezdete óta kiszolgáltatta magát, szörnyűbb korbács, mint amilyen valaha is sújtotta az emberiséget, hogy a munka csupán a lustálkodás élvezeteinek fűszerévé lesz, az emberi szervezet jótékony testgyakorlása, a társadalmi szervezet számára hasznos szenvedély, mihelyt a munkát bölcsen szabályozzák és a napi három órára

maximálják, – ez olyan nehéz feladat, mely meghaladja erőimet (...)” [7] Ennek a feladatnak a megoldására csak a munkásosztály ügyét szíven viselő „szakértői értelmiség” kollektív bölcsessége képes.

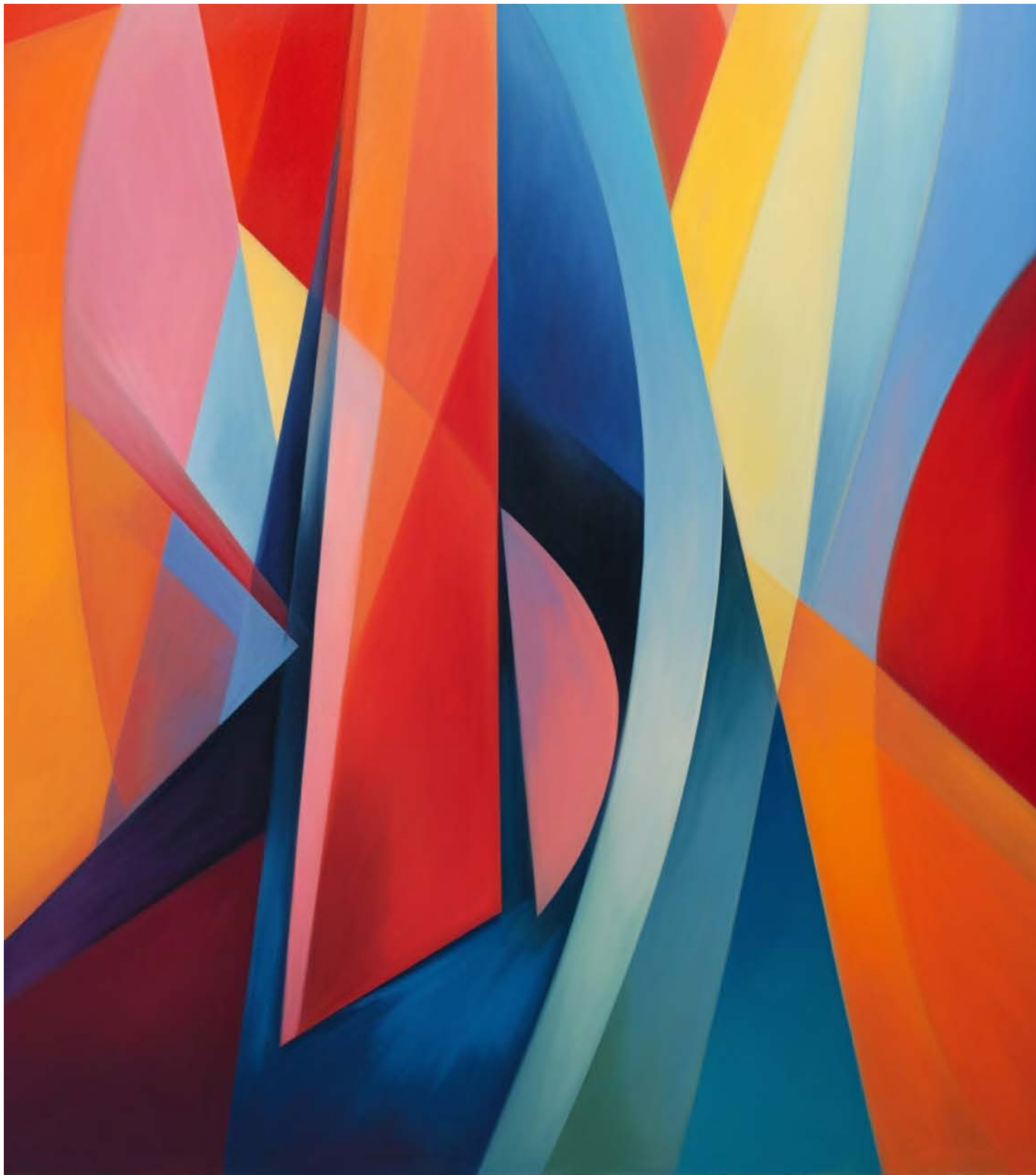
Esszéje harmadik fejezetében (*Ami a többlettermelésből következik*) a francia gondolkodó a munkafolyamat gépesítéséhez kapcsolódó illúziókkal szembesíti az olvasót. Sokan gondolták úgy a történelemben, írja Lafargue, hogy a nehéz fizikai munkától megszabadulva a munkások számára is lehetőség nyílik a „lustálkodásra” és a szabadidő hasznos eltöltésére. Idézi a Cicero korában élt görög költő, Szidoni Antipatrosz versét, amelyben megénekelte a vízimalom feltalálásának jótékony következményeit: a rabszolganők, akik eddig reggeltől estig kézi erővel hajtották a nehéz malomköveket, innentől karba tett kézzel üdögélhetnek és társaloghatnak, remélte Antipatrosz. Fittyet hánynak a munkára hívó reggeli kakasszóra, hiszen a vízikerek immáron magától mozgatja a szerkezetet. „Sajnos, mondja Lafargue, a pogány költő által megénekelte szabadidő mégsem jött el mindenkinek, kiváltképpen a munkásoknak nem. Az elvakult, perverz szenvedély és az embert gyilkoló munka

kényszere a szabadságot hozó gépet a gyakorlatban az embert pusztító instrumentummá változtatja: minél hatékonyabb a gép, annál szegényebbek lesznek a munkások.” [8] A gőzgépeken alapuló modern ipar exponenciálisan növekvő teljesítménye ugyan lehetővé tenné, hogy a munkásoknak jóval több szabadideje legyen, csak hogy a gyakorlat éppen ennek ellenkezőjét mutatja: minél tökéletesebbek a gépek, annál többet kell dolgozniuk a munkásoknak. A kapitalista világrend irányítói fokozatosan megszüntették a pogány és keresztény ünnepeket is, és lassan már senki sem emlékszik arra, hogy hajdan csak heti négy-öt napot dolgoztak az emberek. [9] Akik egy héten csak öt napot dolgoznak, mondják a hazug kapitalista közgazdászok, mindössze annyit érdemelnek, hogy kenyéren és vízen tengessék haszontalan életüket. De miért tűri ezt a durva és megvető hangot a vitathatatlanul számbeli fölényben lévő munkásosztály? Azért, mert a munkások a velük született naivitásából és gyermeki egyszerűségből fakadóan könnyen hisznek burzsoá „szirénhangoknak”. Vakon rohannak a munkába és az állandó önmegtartóztatásba; ezzel szemben a tőkésosztály a lustálkodásra, az improduktivitásra és az élet élvezetére „ítélte magát”. Ugyanakkor, mondja Lafargue, a tőkéseknek sincs okuk az öröme, mivel „(...) ha a proletárok többletmunkája lassan elemészti a testüket és szétzilálja az idegrendszerüket, úgy ez a folyamat nem kevés fájdalommal jár a tőkések számára is.” [10]

a kör végre bezárult

Nagyon valószínű, hogy itt Lafargue az „elidegenült munka” marxi definíciójának univerzális érvényességére utalhatott: az elidegenedés romboló következményei alól senki sem vonhatja ki magát, csak hogy, írja Marx, „(...) amíg az első osztály ebben az önelidegenülésben jól érzi és igazolva látja magát, az elidegenülést a *saját hatalmának* tudja és benne egy emberi létezés *látszatát* bírja; a második osztály megsemmisültnek érzi magát az elidegenülésben, tehetetlenségét és egy embertelen létezés valóságát látja benne.” Végső soron a tőkések számára mégiscsak az a fontos, hogy a kör végre bezárult: míg ők elégedettek lehetnek, hiszen a munkások szinte önmagukat zárják „dologházba” azáltal, hogy önként alávetik magukat a munkakényszernek, addig az ő számukra a világ a szinte korlátlan élvezetek forrásává lett. Mindezeket tekintetbe véve, mondja

Jochen Gimmel, az iménti idézetben Lafargue azt is világosan kimondja, hogy a lustálkodás pozitív fogalmát mindenképpen érdemes leválasztanunk annak negatív oldaláról. Először is azt kell megértenünk, hogy a munkának és a lustaságnak is megvan a maga kényszerjellege, ami sajátos probléma forrása. Végül is ki kényszeríti a munkást, hogy versenyre keljen a géppel, a tőkést pedig, hogy az önpusztító túlfogyasztásnak adja át magát? Gimmel még azt is mondja, s valószínűleg igaza van, hogy vitáiratában Lafargue nem számolt eléggé a 19. századi munkások valós helyzetével, akik tényleg rákényszerültek a túlélésüket biztosító kemény munkára. „Ebben az értelemben világos, hogy ki kötelezi a munkavállalókat, hogy alávéssék magukat a munkaverseny abszurd formáinak, nevezetesen a kapitalista gazdasági-társadalmi rendnek, amely a tőkést ugyanúgy értelmetlen viselkedésre kényszeríti, az egészséget károsító túlfogyasztásra.” ^[11] Lafargue pszichológiai magyarázata kiindulásként elfogadható, ugyanakkor látni kell, hogy a lényeg mégiscsak az ipari kapitalizmus „strukturális logikájában” van, amely a „termelj mindig többet és fogyassz mindig többet” imperatívuszán alapul. Már Arisztotelész is felismerte az „örök igazságot”: „(...) mindenki, aki pénzzel foglalkozik, határtalanul igyekszik azt gyarapítani.” ^[12]

Mindenesetre Lafargue eltöpreng a kérdésen, hogy miként lehetne változtatni ezen az áldatlan állapoton. Az esszé negyedik fejezetében (*Új idők új himnusz*) azt mondja, hogy a munkaidő radikális redukciója nem feltétlenül jár együtt a termelés és fogyasztás csökkenésével. Erre pedig azért lesz lehetőség, mert az átlagos napi munkaidő lerövidítésével párhuzamosan az eddig csak a semmitemvésben és az anyagi

javak fogyasztásában jeleskedő társadalmi rétegeket is be lehet vonni a termelésbe. Ugyanis a burzsoázia – rafinált módon –, hogy leplezze privilegizált hozzáférését az élvezeti javakhoz, a katonákat, a bírókat, a striciket, a szennylapok zsurnalisztáit stb. kivonta a munkából, ezzel „szélesítve a pazarlásban jeleskedő” társadalmi rétegek körét. ^[13] De ha ezeket a rétegeket újra bevonják a munka világába, annak kettős pozitív következménye lesz: zsúfolásig megtelik a munkaerőpiac, ami lehetővé teszi a munkaidő csökkentését. A megnövekedett jövedelmeknek és a több szabadidőnek köszönhetően a munkások is beléphetnek „az anyagi javak fogyasztóinak egyre szélesedő táborába”. Továbbá „ahhoz, hogy munkát találjunk a jelenlegi társadalom minden haszontalan rétegének, illetve hogy az ipari eszközrendszer határtalanul fejlődhessen, a munkásosztálynak – csakúgy, mint a burzsoáziának – erőszakot kell tennie a maga kényszeres absztinenciáján, és szinte a végtelenségig kell növelnie fogyasztási kapacitását.” ^[14] Voltaképpen Lafargue nem a manapság oly sokat szidott „fogyasztói társadalomban” látja a baj fő okát, hanem abban, hogy csak kevesen részesülnek a megtermelt anyagi javak tömegéből. Ha mindenki dolgozna, nemcsak többet lehetne termelni, de a megtermelt javak elosztását is demokratikusabbá lehetne tenni.

a munkaidő radikális korlátozása

Így a lustasághoz való jog igénye akár az önmegvalósítást lehetővé tevő munkához való jog követeléseként is értendő. Mert itt a lustaság nem a semmittevést, hanem az ipari (és

egyúttal rabszolga-) munka által tönkretett ember felépülését, illetve életkörülményeinek radikális javítását szolgálja. ^[15] Jó fél évszázaddal később, a *Reménység elve* című munkájában Ernst Bloch a lafargue-i elképzelésekre kísértetiesen emlékeztető – utópikus elemeket sem nélkülöző – gondolatokat fogalmazott meg az emberhez méltó „szórakoztató munkáról”, illetve az abból fakadó „jótékony energiákról”. Végül is a lustálkodáson olyan „aktív állapotot” kell érteni, amelyben az ember szinte azonossá válik „önmaga valódi lényegével”, mivel itt már nem kényszerül elidegenedett munkát végezni, és az ember nemcsak hasznos eszközként jelenik meg önmaga számára, hanem ő maga lesz tevékenysége célja.

Jochen Gimmel írja, hogy Lafargue valójában nem a semmittevésről beszél, hanem a munkaidő radikális korlátozásáról. Ez fontos momentum, mert ez teszi lehetővé a kapitalista termelési forma addiktív (vagyis a beteges függésbe torkolló) jellegének elkerülését. A lustálkodás stratégiája – mint általános terápiás eszköz – osztársadalmi szintre emelkedik. „A lustálkodás iránt megnyilvánuló igény tehát az absztinencia olyan sajátos formáján alapul, amelyben a szükségletkielégítés és a munkateljesítmény kapcsolata újra értelmes kontextusba helyezhető.” [16] A pamflet utolsó mondatai egyfajta technokrata optimizmust tükröznek, ami némileg ellentmond a korábban kifejtetteknek, hogy a gépesítés, a modern gyárilpar kiteljesedése egyáltalán nem eredményezte a munkásosztály helyzetének javulását. Lafargue mintha abban bízna, hogy majd a jövőben, a technikai fejlődés magas fokán, a megtermelhető anyagi javak hatalmas tömege – kiegészülve a munkavégzés/szórakozás demokratikus elosztásával – mindenki számára lehetővé teszi a munkálkodó és a lustálkodó élet harmonikus egyensúlyát. [17] „Arisztotelész álma a mi valóságunk. Acéltagú gépeink a tűz leheletére fáradhatatlanok; tevékenységük csodálatos, kimeríthetetlen, s engedelmesen végzik önmaguktól szent munkájukat. Közben a kapitalizmus nagy filozófusainak szellemét továbbra is a bérmunka – a legszörnyűbb rabszolgaság – előítélete hatja át. Még nem értik, hogy a gép az emberiség megváltója, az az isten, amely kiváltja az embert a *sordiale artes*-ből és a bérmunkából, az az isten, amely meghozza a szabadidőt és a szabadságot.” [18]

*

1877-ben, vagyis Lafargue pamfletjével szinte egyidőben, a *Cornhill Magazine* nevű londoni irodalmi folyóiratban *A tétlenkedők dicsérete* címmel figyelemre méltó esszé jelent meg. [19] Az írás szerzője a fiatal skót regényíró és világutazó, Robert Louis Stevenson (1850–1894). Neve és irodalmi művei nálunk is jól ismertek. *A kincses sziget* című ifjúsági regényét, illetve *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete* című kisregényét tucatnyi alkalommal adták ki az utóbbi száz évben. Az esztéták általában gyerekíróként tekintenek Stevensonra, akinek felnőtteknek szóló munkáit sem kell túlságosan komolyan venni. Állítólag ő maga mondta egyszer, hogy „a fikció olyan a

felnőtteknek, mint a játék a gyerekeknek.” Pedig elmélyült gondolkodó volt és remek filozófiai esszéket is írt, amelyek egyike éppen a „lustálkodás védelmében” felsorakoztatott érveit foglalja össze.

A tétlenkedők dicsérete megjelenésének időszakára rendszerint úgy szokás tekinteni, mint az angol ipari fejlődés igazi „aranykorára”, amelyben – a külső csillogás mellett – a gyári munkások nyomorúságos életviszonyai nem sokat változtak a korábbi évtizedekhez képest. Mint Lafargue pamfletjében, Stevenson esszéjében is már az első mondatok után sejthető, mi a szerző véleménye a „munkamániának” nevezhető járványos betegség egyre agresszívebb terjedéséről. Manapság, írja, mindenki kénytelen valamilyen jól jövedelmező foglalkozást választani, továbbá szinte a „lelkedésig fajuló” elhivatottságról és szorgalomról tanúságot tenni, mert ellenkező esetben általános megvetésnek teszi ki magát. Ennek ellenére, mégis vannak köztünk, akik szerényebb életvitellel is megelégszenek, és inkább szórakozással töltik megnövekedett szabadidejüket, továbbá azzal, hogy alaposan szemügyre veszik a többi „normakövető” polgár állítólag sikerrel és boldogsággal teli mindennapjait.

Persze a lustálkodásra szavazó kisebbség normaszegése és „protestálása” a kívülállók szemében inkább csak bravúroskodásnak és hengegésnek tűnik. „Ennek azonban nem szabadna így lennie. Az úgynevezett tétlenség igazából nem semmittevésből áll, hanem abból, hogy sok olyan dolgot is megteszünk, ami nem fér bele az uralkodó osztály dogmarendszerébe. És a tétlenség szempontjának éppen olyan joga van a nyilvános megjelenésre, mint a munka bajnokai nézőpontjának.” [20] A helyzet mégiscsak az, hogy azoknak az embereknek a jelenléte a társadalomban, akik nem hajlandók néhány penny többletjövedelem kedvéért részt venni ebben a testet-lelket pusztító versengésben, egyenesen sértés számba megy azok számára, akik ebben aktívan közreműködnek. A „teljesítményre orientált társadalomban” rossz néven veszik, ha valaki közömbösen szemléli ezt a „flúgos futamot.” A fizikusok nem sokba veszik azokat az ismereteket, amelyek kívül esnek az általuk művelt tudomány területén. A pénzemberek értetlenül bámulnak azokra, akiket nem érdekel a tőzsdei ügyletek világa. Az irodalmárok megvetik írástudatlan embertársaikat, és általában véve: az úgynevezett szakértők egyetértenek abban, hogy mindenkinek rendelkeznie kell valamilyen szakismerettel, mert egyébként haszontalan az élete.

hülyének nézik

Az is igaz, hogy manapság már nem zárják börtönbe vagy bolondok házába azokat, akik másképp gondolkodnak, mint a többség, és más életformát választanak.

Egyszerűen csak hülyének nézik őket. Mivel ezt a megvető hozzáállást általánosan osztott véleménynek tekinthetjük, ezért az ettől eltérően gondolkodónak illik bocsánatkéréssel kezdeni ellenvéleménye kifejtését. Ezt teszi Stevenson. Nagyvonalúságot tanúsítva írja, hogy számos megalapozott érvet lehet felsorakoztatni a szorgalmas élet mellett. De legalább ugyanennyi ellene szóló is létezik, és inkább az utóbbiakat szeretné számba venni. A szabály – hogy mindig vannak alternatívák – az élet más területeire is érvényes: ha valaki elutazik Montenegróba, és könyvet ír az ott látottakról, az nem ok, hogy sohase utazzék el Richmondba.

A lustálkodás melletti érveket az élet korai szakaszának kötelező elfoglaltságával, a tanulással érdemes kezdeni. „Ha most önök visszatekintenek az iskolában töltött éveikre, biztos vagyok benne, nem annyira az elbliccelt tanórákat bánják, hiszen azok

rendszerint nagyon izgalmas és tanulságos elfoglaltságokkal teltek el. Viszont minden valószínűség szerint kitörölnék az unalmas tanórák emlékét. Ami engem illet, el kell ismernem, hogy sok jó előadást hallgattam azokban az években. Még nem felejtettem el, amit fizikaórán a kinetikus stabilitásról tanultam. Ugyancsak megmaradt emlékezetemben az információ, hogy a tartós bérleti szerződés (empiteózis) nem betegség, és hogy a szomszéd háztetőjéről lecsöpögő víz összegyűjtése (stillicide) nem bűncselekmény.” [21] Jól érzékelhető az irónia, de Stevenson csakugyan nem tekinti feleslegesnek az iskolákban eltöltött éveit. Sok mindent érdemes megőriznünk és alkalomadtán felidézni az iskolában tanultakból, bár ezek értéke eltörpül a heterogén tudáshalmaz mellett, amire az iskolából hazamenet „az utcán és a bozótosban” tehetünk szert. Mindezt fiktív párbeszéddel illusztrálja, amely egy éppen a parkban vagy a patak partján sétáló, a közgondolkodásban „iskolakerülőnek” számító fiatalember és Mr. Mindentudó között zajlik. „Nos, fiatal barátom, mit keresel itt? – Az igazat megvallva, uram, egyszerűen csak jól érzem magam. – Nem az osztályteremben kellene most lenned? És szorgalmasan tanulnod, hogy valamilyen hasznos ismeretre tegyél szert? – Biztosan igaza lehet, uram, csak hogy itt én magam is a tudás útját követem. – Szent ég! Miféle tudás lehet ez? Talán matematika? – Nem, az biztosan nem. – Akkor metafizika? – Az sem.” Még egy ideig ebben a stílusban folyik közöttük a beszélgetés, aztán a diák bevallja, hogy hamarosan vándorútra indul. Szeretné közelről megtapasztalni a távoli népek szokásait és erkölcsét, és reméli, hogy miután megismerte a világot, béke és nyugalom költözik a szívébe. Mr. Mindentudó erre elveszíti türelmét, fenyegetően hadonászik a botjával. „Pokolba az effajta tudással! A hóhér kezére kellene adni az összes ilyen kölyköt, mint amilyen te vagy!”

[22] Mr. Mindentudó álláspontja, mondja Stevenson, korántsem egyedi, valójában az általános véleményt kell kihallanunk belőle.

De milyen sors vár azokra, akik hűen követik a társadalmi elvárásokat? Ők éjjel-nappal könyvek fölé görnyednek, minden iskolát kijárnak, kitüntetéses diplomákkal fejezik be az egyetemet, talán még tudományos fokozatot is szereznek. És amikor végre kijönnek dolgozószobájukból, úgy néznek ki, mint egy vén bagoly, és – szerencsés esetben – talán ekkor felfedezik, milyen szép és izgalmas a világ; csak a biztonságosnak hitt odújukat elhagyva tapasztalják meg, hogy másfajta életet is lehetne élni. Például sok időt tölteni a szabad levegőn, mozogni vagy a vándormadarak röptét figyelni... „Az extrém elfoglaltság, történjen az az iskolában, az egyetemen, a templomban vagy a piacon, ez mind a vitalitás hiányának egyértelmű tünete. A tétlenség ennek éppen az ellenkezője: a szenvedélyes nyitottság és a szilárd identitástudat jele. Létezik az élőhalottak sajátos kategóriája, akik talán még annak sincsenek tudatában, hogy egyáltalán a világon vannak, kivéve, amikor éppen az elvárt normáknak megfelelően tevékenykednek. Vidd csak ki ezeket az embereket a mezőre vagy egy hajóra, és meglátod, milyen rémültek lesznek, és milyen kétségbeesetten vágynak vissza az irodájukba. Nincs bennük semmilyen kíváncsiság,

rettegnek az élet minden véletlenszerű provokációjától; nem lelik örömeiket képességeik szabad gyakorlásában, és ha csak valamilyen külső kényszer 'nem vágja őket hátba', egy centit sem mozdulnak a helyükről." [23]

az önmegvalósítás szükséglete

De nemcsak a „dolgos ember” szenved a beteges tevékenységkényszerből: a felesége, a gyermekei és a barátai ugyancsak. Sőt, ha éppen vonaton vagy omnibuszon utazik, akkor még az

utastársai is. Aki folyton üzleti ügyekkel és pénzszerzéssel foglalkozik, szükségképpen elhanyagolja az élet egyéb területeit. Pedig a legjobb és a legtöbb tanulsággal szolgáló előadások az Élet Színházában láthatók, ahol amatőr színészek adják elő a darabokat. Ráadásul nem is csak a statiszták, a színészek, a zenészek és a táncosok járulnak hozzá a sikerhez, hanem azok a nézők is, akik figyelemmel követik az előadásokat, és tapssal jutalmaznak a játékot. De ha ez így van, „(...) az Isten szerelmére, minek ez a sok izgalom? Miért kell folyton megkeserítenünk a saját és mások életét? Akár három, akár harminc cikket publikál az ember évente; akár befejezi csodás allegorikus festményét, akár nem, ez nemigen érdekli a világot (...).” [24] Pedig, ha visszatekintünk az emberi történelemre, könnyen észrevehetjük, hogy az önmegvalósítás szükséglete már évszázadokkal korábban is jellemezte merész és „nonkonformista” embertársainkat. „Amikor egyszer azt mondták Jeanne d’Arc-nak, hogy maradjon otthon, és inkább nőies feladatoknak szentelje életét, ő azt válaszolta: a falujában nincs hiány az olyan fiatal lányokból, akik majd hímeznek és mosnak.” [25]

Néhány évvel *A tétlenkedés dicséretének* megjelenését követően Stevenson két másik esszét is szentelt ugyanennek a témának, amelyek a *Beszélgetés és beszélgetők* címmel jelent meg. „Nem lehet tisztességesebb ambíció, mint a kitűnni vágyás a társalgás művészetében. Az igazi társalgás mindig vidám, nyitott és meleg.” [26] A beszélgetés résztvevői szívesen látott vendégként tekintenek egymásra. Mindegyiküknek van valamilyen érdekes témája vagy anekdotája, amely közérdeklődésre tart számot. Voltaképpen úgy is tekinthetünk a glóbuszon élő embertársainkra, mint akik egy világméretű nemzetközi kongresszus küldöttei, ahol

mindenki szabadon előadhatja, ami éppen a szívét-lelkét nyomja, és ahol a közös beszélgetés eredményeképpen talán jobb irányba fordulnak a dolgok... Csak az történik itt, mint az élet számos más területén: a parlamenti szavazásokat rendszerint komoly viták előzik meg; egyetlen könyv sem jelent volna meg, ha a háttérben nem húzódnának meg a témához kapcsolódó viták és beszélgetések. „Az irodalom lényegét tekintve korábbi beszélgetések árnyéka, és az irodalmi műnek nevezett utánczat csak halvány tükörképe az eredeti élet megélt izgalmának. Az igazi beszélgetéshez mindig két élő emberre van szükség: két olyan személyre, akik hozzátesznek vagy elvesznek valamit az adott témához vagy témából.” [27] A beszéd olykor gördülékeny, néha tétovázó; lényege a folytonos kísérletezés és útkeresés. Ezzel szemben a leírt szavak megfagynak, és még a szerző számára is bálványokként rögzülnek vagy éppen dogmává merevednek. A beszélgetés nem lehetőség az ember számára – ez az első számú kötelessége, ez legfontosabb tevékenysége a világon. Egyúttal a legnagyobb élvezet forrása is: pénzbe nem kerül, mégis sok haszon származik belőle.

Az élet fűszere a verseny. Még a legszorosabb kapcsolatban élő emberek is versenyeznek. „Férfiak és nők úgy küzdenek a szerelmi versenyeken, mintha rivális hipnotizőrök volnának.” [28] Mások a sport területén igyekeznek sikereket elérni, megint mások a sakkbajnokság győztesei lennének. A magányosan átélt öröm nem az igazi. Az efféle öröm könnyedén egoizmusba fordul. A barátságban is van versengés. De ez a versengés legszelídebb és legemberibb formája, és – talán nem túlzás – szinte éteri magasságokba emeli a versengés résztvevőit. „A beszélgetés valójában a

barátság színpada és egyben annak eszköze is. Egyedül ez teszi lehetővé, hogy a barátok pacifikáltan mérjék össze erejüket, ráadásul élvezzék az egymástól eltérő személyiségek becsületes küzdelmét, mivel végső soron az ilyen személyes kapcsolatok tekinthetők az 'életnek nevezett sport' mércéjének." [29] Az igazi beszélgetésben nincsenek tabutémák, bármi és bárki lehet a beszélgetés tárgya. Ezzel együtt el kell ismernünk, hogy a beszélgetések legtöbbször előbb-utóbb három témára redukálódik: én vagyok én, te pedig te vagy, és vannak olyan embertársaink, akik hasonlítanak ránk, meg nem is hasonlítanak ránk. Bármi legyen eredetileg a vita tárgya, a beszélgetések idejének nagyobb hányada a három tárgy valamelyike körül forog. A spontán beszélgetésnek, akár csak az ekének, az élet nagy és széles területeit kell felszántania: a geológiai mélyfúrás már a szakértők dolga. A hétköznapi beszélgetésekben mindig személyes tapasztalatokról, anekdotákról és történelmi példákról van szó, amelyekből nem hiányozhat az intimitás és a személyes állásfoglalás. A mindennapi élet gyakorlatához kapcsolódó érvelésnek mégis rövidnek és frappánsnak kell lennie. Példáról példára előre haladva, a bonyolult interpretációs technikák helyett „ütős” szavakat és kifejezéseket kell felkínálni. Ritkán fordul elő, hogy egy beszélgetés teljes egyetértéssel végződik. Igaz, gyakran még önmagunkkal sem értünk egyet.

egy ideális beszélgetőpartner

Vannak jó és kevésbé jó beszélgetőpartnerek. Stevenson megnevez egy ideális beszélgetőpartnert, akiről az olvasó nehezen tudja eldönteni, valóságos

vagy fiktív személyről van-e szó. A neve Sziporkázó Jack, aki a társalgás valóságos zsenije. A szerző bevallja, hogy rajta kívül nem találkozott senkivel, aki ilyen bőkezűen keverte a beszélgetés minden összetevőjét. Egy spanyol közmondás szerint, a vegyes saláta elkészítéséhez négy ember kell. Hárman előkészítik az ételt, a negyedik pedig az az őrült, aki összekeveri az egészet. Nos, ez az őrült fickó Sziporkázó Jack. „Magam sem tudom eldönteni, hogy vele kapcsolatban mi a figyelemre méltóbb: következtetéseinek őrült világossága, humoros ékesszólása vagy vitamódszerének különös ereje, amely képes a létezés egészét a téma fókuszába állítani, esetleg az,

hogy 'részeg istenként keveri a beszélgetés salátáját'. Kígyóként tekergőzik; ezernyi változó fénnel villog, mint egy kaleidoszkóp; szinte fizikailag képes behatolni beszélgetőpartnerei testébe, és egy szempillantás alatt mámorító elragadtatással a visszájára fordítja a kérdéseket. A végén pedig odadobja a lábad elé, mint egy diadalmas varázsló." [30] Sziporkázó Jack a szabad és valóban „kreatív ember” ideális típusa, aki nem előregyártott sémák és protokollok szerint „dolgozik”, hanem mással összecserélhetetlen személyiségének egészét képes mozgásba hozni a beszélgetésekben.

Az esszé utolsó megjegyzése a hasznos és értékes beszélgetés legfontosabb jegyeit sorolja fel. A helyesen kiválasztott szavak és mondatok ragyogását a baráti körhöz nem tartozó személyek aligha képesek érzékelni. Ez azért van így, mivel a szavak „(...) valódi súlyának megőrzéséhez elengedhetetlen, hogy annak a konkrét személynek az életrajzához kötődjék, illetve az ő portréjával együtt jelenjen meg, akitől a szavak és a mondatok elhangoznak. A jó beszélgetés egyben teátrális is: olyan, mint egy rögtönzött előadás, ahol mindenkinek a legjobbat kell kihoznia önmagából, és ahol minden résztvevő leginkább önmaga lehet (...).” [31]

a nyugalom és a csend

A *Beszélgetés és beszélgetők* második esszéje már nem a viták természetét, a vitapartnerek érveléstechnikáit boncolgatja, hanem a hallgatás, a nyugalom és a csend „magasabb

rendű” és egyben felszabadító természetének kérdéseit járja körbe. Ha egy fiatal, életpasztalattal még alig rendelkező diák egy idős és tapasztalt felnőttel vagy tanárral társalog, hallgatnia illik. „Az idős emberek a fejünk fölött tanyáznak. Ők már a nagybetűs élet emelvényén ülnek, és megkövetelik tőlünk az irántuk megnyilvánuló tiszteletünket és szánalmat.” [32] Az élet iskolájának illatát árasztják magukból, amiről a kívülállónak csak sejtései lehetnek, de megélt valóságot még nem jelent számára. Az idős emberek jelenléte köztünk már önmagában is gyógyír, de ezen túlmenően az elméjük a „bölcesség gyógynövényeinek” olyan ellenszereit termelték ki, amelyeket a fiatalok rendszerint figyelmen kívül hagynak. Joggal kijelenthető: a jól időzített hallgatni tudás maga is aktív magatartás, amely komolyan szembe néz a világban történő jó és rossz dolgok következményeivel.

De nemcsak a szalonokban vagy a baráti társaságokban van helye a jó és tartalmas beszélgetéseknek. A férfi és a nő tartós kapcsolatának is ez adja a legfontosabb értékét. „A házasság hosszú, vitákkal tarkított beszélgetés”. [33] De itt az érvek alig-alig számítanak. Sokkal fontosabb, hogy a mindennapi élet prózai valósága újra és újra színekkel telítődik, az élet dolgai szinte lüktetnek. A hosszú évek során mindkét fél kénytelen a másikhoz igazítani az életről alkotott elképzeléseit. Mindezt persze jobbára öntudatlanul teszik; hangos trombitaszó nélkül csiszolódnak össze a vélemények, és a felek kölcsönösen új gondolatvilágokba kalauzolják egymást.

1. Két évvel később (1883-ban) jelent meg a pamflet kibővített változata. Lafargue munkájának bizonyos részei (nagyjából az eredeti mű fele) magyarul is megjelentek 1971-ben. A továbbiakban először mindig a magyar fordításra hivatkozom, majd az egyik francia kiadásra. Ha a magyar fordítás nem áll rendelkezésre, akkor csak a francia kiadás oldalszámait adom meg. Lásd Lafargue, Paul: *A lustaságra való jog*. In: *Válogatott írások*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971. 97-114. Ford.: Remsey Flóra; Lafargue, Paul: *Le droit à la paresse*. Éditions Allia, Paris, 2012. ↑
2. Kuczi Tibor: *Szabadidő: a lustasághoz való jog? Replika* 70. szám (2010. szeptember), 11. ↑
3. Lafargue, *A lusaságra...*, 110; *Le droit...*, 33-34. ↑
4. Idézi Jochen Gimmel. Lásd Gimmel, Jochen (Hg.): *Mußvolle Arbeit oder ruhelose Müßiggang*. In: Dobler, Georg / Riedl, Peter Philipp: *Muße und Gesellschaft*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2017. 47. ↑
5. Lafargue, i. m. 99. *A lustálkodásra...*, 99; *Le droit...*, 11. Guillaume Paoli *A demotiváció dicsérete* című könyvében szintén idézi Lafargue esszéjének ezt a bevezető gondolatát, és hozzáfűzi: „A munka e 'különös örületének' tényét a mai tudomány tökéletesen igazolta. A kutatók megállapították, hogy létezik a munkától való kóros függés jelensége is, amely szimptomáit, fejlődési fokozatait és hatásait tekintve semmiben sem különbözik az alkoholtól vagy kábítószerrel való függéstől.” Paoli, Guillaume: *Éloge de la démotivation*. Nouvelles Éditions Lignes, Paris, 2008. 93. Paoli egyébként egyik alapító tagja a berlini „Boldog Munkanélküliek Társasága” nevű civil szervezetnek is. ↑
6. Lafargue, i. m. 100; i. m. 12. ↑
7. I. m. 110; i. m. 34. ↑
8. Lafargue, i. m. 35. ↑
9. Figyelemre méltó – és az első pillanatra talán meglepő – tény, hogy a szocialista Lafargue jóval emberségesebb világként jellemzi a keresztény középkort, mint a modern ipari kapitalizmust. A középkorban a katolikus egyház – az évi 52 vasárnapon túl – 38 ünnepnapot biztosított a munkásoknak. A modern ipari burzsoázia vallásellenessége voltaképpen innen ered, mondja Lafargue: igazából az volt a fő kifogása a katolicizmus ellen, hogy a „laza életvitelre való berendezkedés” nem ösztönöz munkára. Lásd Lafargue, i. m. 36. ↑
10. I. m. 39. ↑

11. Gimmel, i. m. 53. ↑
12. Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989. 87. (1257b), Ford.: Szabó Miklós. ↑
13. Itt nem árt emlékezni arra, hogy Adam Smith, a kapitalista gazdasági rendszer egyik legkorábbi teoretikusa, ugyancsak a „haszontalan foglalkozásokat” űző katonákban és papokban látta az új világrend első számú „belső ellenségeit”. ↑
14. Lafargue, i. m. 56. ↑
15. Lásd Gimmel, i. m. 50. ↑
16. I. m. 54. ↑
17. Kuczsi Tibor is azt feltételezi, hogy „Lafargue bizonyára a termelékenység gyors növekedésére utal”, vagyis olyan helyzetre, amikor a lustálkodás lehetősége már nem kevesek privilégiuma, hanem mindenki számára megélhető valóság lesz. Lásd Kuczsi, i. m. 12. ↑
18. Lafargue, i. m. 114; i. m. 70. ↑
19. Az esszé eredeti angol címe: *An Apology for Idlers*. Néhány évvel később *Talk and Talkers* (Beszélgetés és beszélgetők) címmel két újabb, hasonló témájú írása is megjelent Stevensonnek a *Cornhill Magazine*-ban. Én az említett esszék egyik francia fordítására hivatkozom. Lásd Stevenson, Robert Louis: *Une apologie des oisifs*. Éditions Allia, Paris, 2012. Ford.: Dor, Laili és Fitzsimons, Mélisande. ↑
20. Stevenson, i. m. 7-8. ↑
21. I. m. 11. ↑
22. I. m. 13-14. ↑
23. I. m. 18. ↑
24. I. m. 25. ↑
25. I. m. 25-26. ↑
26. I. m. 29. ↑
27. I. m. 30. ↑
28. I. m. 32. ↑
29. I. m. 32. ↑
30. I. m. 42-43. ↑
31. i. m. 54. ↑
32. I. m. 60-61. ↑
33. I. m. 77-78. ↑

kép | vecteezy.com